

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Laima Steckytė
Ekonomikos fakulteto
Finansų I kurso
Magistrantūros studentas

REFERATAS

**Neoinstitucionalizmas. J.K.Galbraitho industrinės visuomenės
teorija**

Vilnius 2000

Institucionalizmo esmė ir evoliucija

Ekonominės minties teorija prasidėjo dar antikinėje Graikijoje bei Romoje. Viduramžiais formavosi patristinė ir kanoninė ekonominė mintis. Vėlai iškilo tokios ekonominės teorijos kaip merkantilizmas, politinė ekonomija, marksizmas, keinsizmas. Tarp žymiausių ekonomistų yra A.Smitas, D.Rikardo, K.Marksas, Keinsas, F.Engelsas ir kiti.

Viena iš teorijų yra institucionalizmas. Institucionalizmas – savita, turinti nemažai šalininkų ekonominės minties srovė, atsiradusi 19 a. pabaigoje, 20 a. pirmoje pusėje. “Institucionalizmas” kilęs iš kelių žodžių institucija ir institutas. Institucija vadinamas paprotys, viešpataujanti visuomenėje santvarka, o institutu – įstatymai, kurie įteisina papročius ir paplitusias visuomenėje pažiūras. Dažnai šie žodžiai vartojami kaip sinonimai, jų turinys labai neapibrėžtas. Pirmasis “Institucionalizmo terminą pavartojo amerikiečių ekonomistas V.Hamiltonas.

Institucionalizmas pirmiausiai atsirado JAV ir vėliau įgijo gana platų užmojį. Jo atstovai buvo amerikiečių ekonomistai: T.Veblenas, V.Mitčelas, Dž.Komonsas, A.Berkliis, V.Hamiltonas ir kiti. Institucionalizmo atsiradimas JAV nėra atsitiktinis. Ekonominė mintis šioje šalyje buvo susijusi su greitu ekonomikos vystymusi ir pranašavo ateityje “klasių pasaulį” ir “teisingą paskirstymą”. Tuo laikotarpiu ekonomikos moksle dominavo liberalizmo požiūris: progreso varomąją jėgą buvo laikoma privati nuosavybė ir laisva verslininkystė, o valstybinis ekonomikos reguliavimas nepageidautinas.

20 a. pradžioje teiginius apie laisvosios konkurencijos sugebėjimą reguliuoti ekonomiką paneigė pasikartojančios krizės: I pasaulinis karas, iškėlęs organizuotos ekonomikos idėją, Didžioji depresija, paskatinusi nagrinėti ne tik pusiausvyrą, bet ir kaip kovoti su nepusiausvyra.

Tai ir buvo aplinkybės, kurios paskatino ieškoti naujų teorijų. JAV atsidūrusi krizėje, tarp saujelės turtingųjų ir milijonų gyvenančių ant skurdo ribos, “sureagavo” greičiausiai. Todėl 20 a. pradžioje atsiradusi nauja institucionalizmo srovė ir buvo pavadinta amerikiečių institucionalizmu. Žymiausias ankstyvojo institucionalizmo atstovas ir jo pradininkas - amerikiečių ekonomistas T.Veblenas (1857- 1929).

19 a. pradžioje institucionalizmas davė pradžią esminiam ekonomikos persitvarkymo etapui. Institucionalizmo kryptį sunku aprašyti, nes ši srovė neturėjo vieno mokytojo, nebuvo vienos teorijos koncepcijos, kiekvienas teoretikas kūrė savo teoriją. Institucionalizmą galima laikyti labai “užkrečiančiu” judėjimu, kuris paskatino pereiti nuo abstrakčios ir racionalios gryniosios ekonomikos tyrinėjimo prie mokslinio aprašymo.

Taigi, 19 a. pabaigoje amerikiečių institucionalistai pabandė peržiūrėti įsigalėjusias dogmas. Didžioji depresija buvo palanki situacija įgyvendinti savo idėjas praktikoje, tačiau 20a., kai depresija buvo besibaigianti, prasidėjo II pasaulinis karas, iškėlęs naujas problemas. Besibaigiant karui institucionalizmo teorijos buvo jau “atgyvenusios”. Problemas, kurias jie nagrinėjo, perėmė sociologai.

Po tam tikro tarpo, kai valstybinio reguliavimo problemos tapo vėl aktualios, institucionalizmas vėl atgimsta.

Neoklasicizmas

Šiuolaikinių institucionalistų darbuose yra pastebimo 3 svarbiausios tarpusavyje susijusios industrinės civilizacijos posistemės: ekonominė, socialinė – kultūrinė, politinė.

Šiuolaikiniai institucionalistai, kaip ir ankstyvojo institucionalizmo pradininkai, bandė parodyti ortodoksinės ekonomikos teorijos klaidingumą. Jie iškelia naujas teorijas, naujas

ekonominių reiškinių ir procesų pažinimo priemonės. Jų nuomone viską, kas siejasi su ekonomika turi nagrinėti ekonomikos teorija. Teorijos kuriamos mikro ir makro lygmenyje, kurių tikslas – ekonomikos mokslams pritaikyti socialinių mokslų metodologiją. Teorija turi turėti taikomąją arba rekomendacinę pobūdį. Didelį dėmesį institucionalistai skyrė ekonominių ir politinių individo elgesio motyvų aiškinimui. Į individą žiūrima ne kaip į izoliuotą subjektą, bet kaip į socialinės sistemos produktą. Ekonomikos teorija traktuoja kaip kultūrinis ir socialinis mokslas, susijęs su visuomeninėmis disciplinomis kaip sociologija, psichologija, teisė ir etika. Jų nuomone institucionalistinę ekonomikos sistemą veikia tokie faktoriai, kaip mokslo – technikos progresas, aplinkos ir demografijos procesai, teisinių ir politinių institutų sistema, socialiniai instinktai (šeima, įvairios organizacijos, ir kt.), tarptautiniai santykiai.

Šiuolaikinių institucionalistų pažiūras lėmė tokios ekonominės sąlygos:

1. Vyraujantis stambus verslas ekonomikoje.
2. Atsiradusios akcinės bendrovės, kuriose nuosavybės valdymas visai kitoks nei smulkiose įmonėse.
3. Padidėjęs smulkių verslininkų elgesio vaidmuo.
4. Stambus verslas pakeitė reguliavimo pobūdį, atsiranda planiniai santykiai visuomenėje.

Šiuolaikinio institucionalizmo atstovai: Galbraithas, Airesas, Rostow, Aronas ir kt. Daug dėmesio skyrė ekonomikos modeliams. Kiekvienas jų įsivaizdavo ekonomikos sistemą.

J.K.Galbraithas

J.K.Galbraitho vardas plačiai žinomas buržuazinėje ekonominėje literatūroje nuo ketvirtojo dešimtmečio. Jo žymiausi kūriniai – “Amerikos kapitalizmas: pusiausvyros jėgų koncepcija” ir “Gausumo visuomenė” – labai paplitę Vakarų šalyse. Išėjus knygai “Gausumo visuomenė”, Galbraithas išleido dar kelis nedidelius kūrinius, kuriuose nagrinėjami tiek politiniai, tiek ir ekonominiai šiuolaikinio kapitalizmo klausimai. Galbraithas savo knygomis išgarsėjo kaip žymus ekonomistas.

Galbraithas kilęs iš Kanados. Iki antrojo pasaulinio karo dėstė Kalifornijos, Harvardo, Prinstono universitetuose, buvo Franklino Ruzvelto “naujojo kurso” šalininku. Antrojo pasaulinio karo metais jis dirbo JAV Kainų kontrolės valdyboje. Nuo 1943 metų vadovavo Amerikos strateginės aviacijos ekonominiam biurui. 1947 metais dirbo valstybės departamento Ekonominės politikos valdyboje. Nuo 1961 metų iki 1963 metų vidurio, Galbraithas buvo ambasadoriumi Indijoje. Išėjęs iš diplomatinio darbo, jis tapo ekonomikos profesoriumi Harvardo universitete.

Galbraithas ne tik ekonomikos ekspertas bet ir politinis veikėjas. Jis vadovavo liberaliajai organizacijai “Amerikiečiai – demokratinių veiksmų šalininkai”, aktyviai pasisakė už Amerikos agresijos Vietname nutraukimą, už taikų kapitalistinės ir socialistinės sistemų sambūvį, už nusiginklavimą, prieš sužūlėjusius antikomunistus.

Šios Galbraitho veiklos ypatybės atsispindėjo jo knygoje “ naujoji industrinė visuomenė”, kuri buvo išleista 1967 metais ir iš karto patraukė dėmesį bei tapo ginčų objektu visų buržuazinių šalių ekonominės spaudos puslapiuose. Knyga pasidarė ekonominės literatūros bestselleriu, o jo autorius žurnale “Forčun” buvo pavadintas šiuolaikiniu Keinsu. Beje, pats Galbraithas savo naująją knygą lygina su pagrindiniu Keinsio veikalu: “Bendra užimtumo, palūkanų ir pinigų teorija”. Amerikos ekonominės asociacijos organas pabrėžė, kad naujoje Galbraitho knygoje iškelta daug problemų ir kad jo socialinės bei politinės išvados esančios labai svarbios.

Galbraithas išdėsto varomųjų šiuolaikinės kapitalistinės visuomenės jėgų esmės ir jo vystymosi perspektyvų koncepciją. Jis pats pripažįsta negalį išaiškinti ir numatyti šių perspektyvų, nepaisydamas svarbiausio šiuolaikinės pasaulinės istorijos fakto, t.y. to, kad vystosi ir stiprėja socializmo sistema. Tai buržuazinio ekonomisto mėginimas sukurti “epochos filosofiją”, kurią jis priešpastato marksistinei lenininei politinei ekonomijai.

Pasak jo paties, Galbraithas mėgina sukurti “sintetinę” teoriją, t.y. teoriją, apimančią visus svarbiausius šiuolaikinio kapitalizmo dėsningumus. Jis mėgina atskleisti ir išanalizuoti korporacijos svarbą bei jos raidą, valstybės vaidmenį, valstybinio gamybos ir pajamų reguliavimo problemas, klasių struktūros pasikeitimus šiuolaikinėje kapitalistinėje visuomenėje. Pagaliau jis mėgina sukurti kapitalizmo raidos perspektyvų koncepciją.

Industrinės visuomenės teorija

Septintajame dešimtmetyje plačiai paplinta nauja technologinių ekonominių teorijų atmaina – “industrinės visuomenės” teorija. Ji susiformavo kaip sociologinė teorija, bet per pastaruosius 9 – 10 metų vis labiau vystoma kaip politinė ekonominė teorija, kuria norima paaiškinti pagrindinius ekonominius šiuolaikinio kapitalizmo ir socializmo dėsningumus ir tendencijas. Kadangi gamybinės jėgos daro tiesioginį ir revoliucionizuojantį poveikį visuomeniniams santykiams, tai “industrinės visuomenės” teoretikai nuo bendrų samprotavimų anksčiau ar vėliau turėjo pereiti prie koncepcijų, analizuojančių įvairias kapitalistinės ekonomikos puses, pradėti kurti bendrą politinės ekonomijos teoriją.

Suprastinta techninės pažangos techninė analizė sudarė industrinių sistemų ir augimo stadijų teorijų pagrindą. Buržuazinių teoretikų K.Klarko, V.Rostovo, Dž.Galbreito, R.Arono ir kt. Darbai, skirti tiems klausimams, po antrojo pasaulinio karo sulaukė itin plataus kapitalistinių šalių vyriausybinių sluoksnių susidomėjimo.

“Industrinės sistemos” terminą jau vartojo žymus prancūzų utopinio socializmo teoretikas A.Sen-Simonas (1821 m. panašiu pavadinimu net buvo išleistas vienas iš jo veikalų) ir jo pasekėjai (prancūzų filosofas bei sociologas O.Kontas ir kt.). Tačiau industrinę sistemą jie aiškino kaip tokią visuomenę, kuri pakeičianti feodalizmą ir kurioje svarbiausia socialine jėga (ekonominiu ir politiniu požiūriu) tampa pramoninkų klasė, išstūmus žemvaldžius. Šiuolaikinę formą industrinės visuomenės teorija įgavo šeštajame mūsų amžiaus dešimtmetyje. Pagrindiniai jos teiginiai buvo išdėstyti amerikiečių ekonomisto bei sociologo P.Drakerio darbuose ir išvystyti jo tėvynainių V.Rostovo, Dž.K.Galbreito, prancūzų R.Arono, Z.Eliulio darbuose.

Šiuolaikinė industrinė sistema, P.Drakerio nuomone, pradėjo vystytis XX a. ryšium su vadinamąja antrąja pramonės revoliucija, pereinant prie stambios mašininės gamybos ir gamybos operacijų specializacijos. Jis nurodo, kad techninė pažanga skatina darbo pasidalijimo bei specializacijos vystymąsi. Tačiau darbo visuomenėjimo procesą jis sutapatino su privatinės nuosavybės santykiams būdingu paties gamintojo priešpriešinimu jo naudojamoms gamybos priemonėms, priskirdamas tuos pačius ypatumus ir išvystyto socializmo visuomenei. P.Drakeris drauge teigė, jog privačiasavininkiška ekonomika, reguliuojama vien rinkos mechanizmo, yra pranašesnė. Mat valstybinė gamybos priemonių centralizacija, jo teigimu, ribojanti įmonių ir jų kolektyvų veiklos laisvę. Drakeris – industrinės sistemos teoretikas ir laisvę supranta tik kaip privatinės nuosavybės laisvę.

Artimos pažiūros būdingos vakarų teoretikui Ž.Eliuliui, kuris teigė, kad industrinė sistema esą lemianti perėjimą iš individualios verslovininkystės į korporacijų ir valstybės reguliuojamą ekonomiką, iš rinkos į planines reguliavimo formas. Mat šiuolaikinė technika, kaip jis teisingai nurodė, reikalauja didelių kapitalo įdėjimų, o pastarųjų koncentracija skatina arba šių stambių monopolijų, arba valstybės ekonomikos vystymąsi.

Drauge jis realistiškai pripažino, kad rekomenduojamasis kapitalistinių planų pobūdis apgaulingas ir kad realus planavimas būtinai reikalaujas imtis tam tikros prievartos prieš atskiras monopolijas (ginant bendrus kapitalizmo interesus).

Pačią techniką Ž.Eliulis, Dž.Galbreitas ir kt. apibūdino pirmiausia kaip visumą ekonominių, organizacinių ir humanitarinių metodų, kuriais racionaliai naudojamosi esą bet kurioje veiklos srityje ir visose vystymosi stadijose.

Kaip ir dauguma kitų industrinės sistemos teoretikų, Ž.Eliulis suabsoliutino savaiminį techninės pažangos vystymąsi: "... nei ekonominis, nei politinis vystymasis nenulemia techninės pažangos ..., - teigė jis. – Technika sukelia ir nulemia socialinius, politinius ir ekonominius pakitimus. Tai – viso kito varomoji jėga". Vadinasi, ne tik primygtinai neigiama, kad technikos pažanga priklauso nuo visuomenės ekonominio vystymosi, bet ir teigiama, kad pati technika tampa savotišku fetišu, kuris tinkamai viešpataująs žmonėms, kaip ir gaivališkos gamtos jėgos ankstyvuoją žmonijos gyvenimo laikotarpiu. Tuo pat metu techninei pažangai neretai priskiriamos visos neigiamos socialinės bei dvasinės negerovės.

Prancūzų ekonomistas ir sociologas Raimondas Aronas, žymiausias nagrinėjamos teorijos atstovas, taip apibrėžia "industrinę visuomenę": "Industrinė visuomenė gali būti apibrėžta paprastai kaip visuomenė, kur būdinga gamybos forma yra stambioji pramonė." Pateikus tokį apibrėžimą, ekonominės analizės pagrindas yra lygis šiuolaikinių gamybinių jėgų, paimtų, visiškai nepaisant visuomeninės ekonominės gamybos formos. Tuo remdamasis, Raimondas Aronas išskyrė du industrinės visuomenės tipus – kapitalistinį ir socialistinį, beje, paskelbė, kad nuosavybės formų skirtumai neturi principinės reikšmės. Daugiausiai dėmesio autorius skiria jų panašumams – ir vienoje, ir antroje sistemoje aukštas industrinės technikos ir gamybos organizavimo lygis.

Vykstant kovai tarp kapitalizmo ir socializmo, kai socializmo idėjos vis labiau populiarėja ir plinta kapitalistinių šalių liaudies masėse, o pasaulinė socialistinė sistema iškovoja lemiamas pozicijas, "industrinės visuomenės teorija" tam tikrą ideologinį pobūdį. Ji sprendžia naują uždavinį, kuris buržuaziniams ekonomistams iškilo dėl kapitalo interesų – pamėginti remiantis bendrais abiejų visuomeninių sistemų duomenimis, dezorientuoti socializmo jėgas.

Bene ryškiausiai industrinės visuomenės koncepcijos argumentacija išdėstyta Dž.Galbreito darbuose. Daugeliui jo kolegų – ekonomistų rinka yra akivaizdus kapitalistinio ūkio pagrindas, o planavimas – tik nukrypimas nuo šios vystymosi normos. Tuo tarpu Dž.Galbreitas buvo giliai įsitikinęs, kad rinkos stichiją neišvengiamai pakeičia valstybinis ūkio reguliavimas ir korporacijų sudaromos ekonominės programos, kad planavimas yra objektyvi būtinybė šiuolaikinės labai išvystytos industrinės sistemos ir sparčios techninės pažangos sąlygomis. Techninė pažanga, teigė Dž.Galbreitas, veda ne tik į ekonominės galios koncentraciją, korporacijų ir valstybinės ekonomikos vystymąsi, bet ir į susidarymą vadinamosios samdomųjų valdytojų technostruktūros, vadovaujančios šiuolaikinei industrinei visuomenei. Jis sujungė į vieną industrinės visuomenės, valdytojų revoliucijos, valstybės ir monopolijų jėgų pusiausvyros ir kitas koncepcijas, siekdamas įteigti mintį, kad dabar išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse vyraujanti visuomenės forma nebeturi nieko bendra su tradiciniu kapitalizmu, praradusiu plačiųjų masių pasitikėjimą. Dž.Galbreitas pripažino, kad industrinės sistemos sąlygomis korporacijoms susidaro prielaidos neatsižvelgti į svarbiausias šiuolaikines visuomenės reikmes (oro ir vandens užterštumas, nepakankamas skurdo problemų sprendimas ir kt.).

Industrinės sistemos idėja buvo išvystyta Volto Rostovo, buvusio JAV politikos planavimo valdybos pirmininko, augimo stadijų teorijoje. Marksistiniame visuomeninių istorinių formacijų skirstymui Rostovas priešpriešina savo ekonominio augimo stadijų schemą, kuri, jo paties teigimu, buvo sudaryta į žmogaus polinkius, nepriklausančius nuo visuomeninės santvarkos. Industrinė sistema šioje schemoje sudaro priešpaskutinę augimo

stadiją. V. Rostovo nuomone, ekonominę vystymąsi sąlygoja ne tik tai, kad žmonės siekia ekonominio pranašumo, bet ir kiti- valdžios, poilsio, saugumo, šeimos - motyvai. Šie motyvai, vykstant techninei pažangai, tariai ir nulemia visuomenės evoliuciją iš vienos augimo stadijos į kitą. Rostovo nuomone, žinomos penkios stadijos, iš kurių kiekvieną pasiekus ekonominiai pakitimai turi įtakos kultūros, politikos bei kitoms visuomenės gyvenimo sritims:

- Pirmoji augimo stadija Rostovo klasifikacijoje – tai tradicinė visuomenė, kuriai tariai būdinga rankinė technika, žemvaldžių viešpatavimas, žemas masių gyvenimo lygis (vakarų Europoje ši stadija esą tęsėsi iki XVII a. pabaigos).
- Antroji stadija esą sudaranti sąlygas pramoniniam pakilimui. Šiuo vystymosi laikotarpiu susikuria centralizuotos nacionalinės valstybės, atsiranda bankai, kaupiamas kapitalas, plečiama vidaus ir užsienio prekyba.
- Trečioji – pramoninio pakilimo stadija (jos pradžia Anglijoje XVIII a. pab., Prancūzijoje ir JAV – XIX a. II ketvirtis, Rusijoje ir Kanadoje – XX a. I ketvirtis, Indijoje ir Kinijoje – 6-asis dešimtmetis). Šiuo laikotarpiu padidėja kaupimo fondas, sparčiai ugdomos naujos pramonės šakos, pagrindinėse gamybinės veiklos srityse pradedama taikyti nauja technika.
- Ketvirtajai, industrinės visuomenės stadijai būdinga aukšta nacionalinių pajamų kaupimo (10-20%) dalis, pralenkianti gyventojų skaičiaus didėjimą, visų gamybinės veiklos sferų industrializavimas.
- Penktoji stadija vadinama masinio vartojimo visuomenės era, kuriai būdinga masinė ilgalaikio naudojimo reikmenų gamyba bei vartojimas.

Rostovas teigia, kad ekonominis augimas priklauso vien nuo techninės pažangos, kad ši pažanga esanti pirminė visuomenės tobulėjimo priežastis, o šiuolaikinio mokslo bei technologijos atveriamos galimybės pačios savaime keičiančios visuomeninės pobūdį, nes jos panaudojamos visos visuomenės gerovei.

Rostovo pliuralistinėje augimo stadijų schemoje pateiktus kriterijus naudojo poindustrinės visuomenės (amerikietis D. Belas) bei masinio vartojimo visuomenės (Dž. Galbreitas) teoretikai, vystę susipinančiu neoinstitucinės bei neosociologinės kryptių darbus nemarksistinėje politinėje ekonomijoje. D. Belas formaliai kritikavo istorinės pažangos aiškinimą tiek technologinio determinizmo, tiek jo marksizmui priskiriamo ekonominio determinizmo pagrindu (nuosavybės santykiai). Jo nuomone, visuomenės vystymosi formų kaitą reiktų aiškinti susipinančiais pasikeitimais ne tik technikoje ir ekonominiuose santykiuose, bet taip pat politiniuose ir kultūriniuose santykiuose.

Poindustrinei visuomeninio vystymosi stadijai, teigė D. Belas, esąs būdingas perėjimas nuo prekių prie paslaugų gamybos, darbo procesų profesionalizacija, technologinė gamybos procesų kontrolė ir intelektualinė sprendimų technologizacija.

Visuomeninio vystymosi determinizmą jis bando atsekti per socialinių sistemų funkcionavimo negerovių – biurokratizmo, socialinių santykių sumaterialėjimo bei “įdaiktinimo”, kultūrinio vystymosi prieštaravimų – kritiką.

Informacinės poindustrinės kapitalizmo visuomenės stadijos teoretikai pabrėžia sprendžiamą informacinio aptarnavimo ir informacinės infrastruktūros plėtojimo vaidmenį keičiant socialines struktūras, darbo pobūdį, sprendžiant darbo ir kapitalo klasinius antagonizmus.

Mokslo ir technikos revoliucijos sąlygomis nepaprastai išauga žmogaus valdžia gamtai. Ji atveria žmonijai precedento neturinčias galimybes pertvarkyti gamtą, kurti milžiniškus materialinius turtus, skatinti kūrybinius žmogaus sugebėjimus.

Galbraitho veikalas “Naujoji industrinė visuomenė” yra “industrinės visuomenės” teorijos atmaina. Ši teorija kilo kaip viena iš srovių jau visiškai tuo metu susiformavusios buržuazinės politinės ekonomijos krypties, atspindinčios tuos gamybinių jėgų ir visuomeninių santykių poslinkius, kurie atsirado dėl mokslo ir technikos revoliucijos.

Naujosios Galbraitho teorijos išeities taškai

Galbraitho knyga “Naujoji industrinė visuomenė” skiriasi nuo plačiai ir mažai žinomų “industrinės visuomenės” teoretikų veikalų tuo, kad joje mėginama visapusiškai išanalizuoti ekonominę šiuolaikinio kapitalizmo struktūrą.

Galbraithas stengiasi sukurti plačią politinę ekonominę teoriją, išreiškiančią buržuazinės mokslinės techninės ir administracinės inteligencijos pažiūras. Galbraitho teorija gerokai skiriasi nuo tokių technologinių teorijų kaip “antrosios pramonės revoliucijos”, “automatizuotos teorijos”, “kibernetinės revoliucijos” ir kt. Tačiau metodologiškai ji gimininga joms ir yra vienos politinės ekonomijos krypties raida.

Kadangi Galbraithas stengiasi sukurti šiuolaikinio kapitalizmo politinę ekonomiją, kildindamas ją iš technikos pažangos, tai jis negali apsieiti be pagrindinių veiksnių, siejančių techniką ir ekonomiką. Tokių pagrindinių veiksnių, kurie tuo pačiu yra ir technikos pažangos rezultatas, jis priskaičiuoja šešis:

1. Trukmės nuo gamybinės užduoties vykdymo pradžios ir pabaigos pailgėjimas. Tai jis sieja su mokslinių tyrimų raida, sudėtingesnių jų įdiegimu į gamybą, nes reikalingi papildomi laboratoriniai tyrimai it t.t.
2. Gamybai reikiamų kapitalo įdėjimų ir piniginio kapitalo judėjimas.
3. Gamybai iškeltų uždavinių įvykdymo sudėtingesnės sąlygos.
4. Kvalifikacijos kėlimas, talentingų, daug žinių turinčių žmonių gausėjimas.
5. Specializavimas ir sudėtingos biznio organizavimo formos.
6. Kad nebūtų rizikos susijusios su rinkos konjunktūra, pradedama planuoti.

Technologija ir su ja susiję išvestiniai dydžiai – kapitalas ir laikas – reikalauja stabilių kainų ir garantuotos paklausos. Planuoja stambi korporacija, kuri savo ruožtu atsiranda dėl šiuolaikinės technikos. Korporacija, naudodama techninę pažangą, skaičiavimo techniką, numato rinkos paklausos dydį ir nustato kainas. Tokiu būdu korporacija pakeičia rinką. Ir taip vietoj rinkos ekonomikos sukuriama planinė ekonomika. Rinka turi būti pakeista planavimu.

Rinkos pakeitimo planu procesas aprašomas taip” esant rinkos ekonomikai, prekių kainų pagrindas yra gamybos kaštai, kuriuos sudaro išlaidos darbo užmokesčiui, medžiagoms ir įrengimams. Planuojama todėl, kad šis gaivališkas rinkos procesas liovėsi buvęs patikimas. Technologija su iš jos išplaukiančiais momentais – gamybos trukmės pailgėjimu, ir kapitalo dydžiu – rodo, kad vartotojų poreikiai turi būti numatyti prieš kelis mėnesius ir net metus. Besivystanti šiuolaikinė technika ir stambios įmonės gimdo “bendrą strategiją”. Pastaroji reikalauj, kad rinka būtų pakeista autoritariniu kainų nustatymu ir prekės turi būti parduotos arba nupirktos nustatytomis kainomis.

Stambios įmonės, atsiradusios labai išsivysčius technikai, “planuoja” arba “kontroliuoja” rinką. “Planavimo vienetai” – stambios korporacijos – kontroliuoja rinką ir tuo pat metu ją atstoja. Rinkos kontrolės esmę sudaro tai, kad pasidaro priklausomi veiksmai tų, kam planavimo vienetai parduoda, arba tų, iš kurių jie perka. Jų veikla kontroliuojama.

“Ikiindustrinėje sistemoje”, kai viešpatavo ne planas, o rinka, technika Galbraitho nuomone, nesikeitė. Dėl technikos pažangos ekonomikoje ėmė viešpatuoti 500 – 600 stambiausių gamybinių vienetų ir buvo sukurta “industrinė sistema”. Technika padeda sujungti korporacijas su valstybe. Technologinis būtinumas reikalauja, kad firmos ieškotų valstybės pagalbos ir apsaugos.

Čia išdėstyti pagrindiniai Galbraitho teorijos išeities taškai. Jais remiasi Galbraitho “naujosios industrinės visuomenės teorija”.

“Technostruktūros” vaidmuo Galbraitho teorijoje

Dėl mokslo ir technikos revoliucijos pokario metais nepaprastai pasikeitė šiuolaikinio kapitalizmo gamybiniai santykiai. Kapitalizmas, kaip gamybinių santykių santykių visuma buvo priverstas prie naujai išsivysčiusių gamybinių jėgų, kas pasireiškė tuo, kad pasikeitė santykiai tarp mokslo ir gamybos, mokslas virto tiesiogine gamybine jėga, pradėta automatizuoti ir kibernetizuoti gamybą, pasikeitė gamybos sferos ir paslaugų santykiai, ėmė sparčiai kilti darbo našumas.

Mokslo ir technikos revoliucija prisidėjo prie to, kad žymiai daugiau imta skirti lėšų mokslui, valstybė pradėjo subsidijuoti monopolijas moksliniams tyrimams. Ji pradėjo išvystyti naujas valstybės ir monopolijų susilieimo formas, sustiprinti monopolijų koncentraciją ir galią, ištobulinti išnaudojimo sistemą. Mokslo ir technikos revoliucija yra nepaprasto tarptautinių monopolijų augimo, naujų kapitalo išvežimo formų, integravimo procesų pagrindas.

Dėl mokslo ir technikos revoliucijos, kurios dėka susikūrė skaičiavimo technika, atsirado naujos pramonės šakos, mokslas suartėjo su gamyba, pasidarė labai sudėtingas tiek valdymo procesas, tiek ir vidiniai pavaldumo ir priklausomybės santykiai, egzistuojantys korporacijose.

“Technostruktūra” – tai stambios korporacijos vadovybė ir pagrindinis personalas. Ją sudaro pirmininkas, prezidentas, viceprezidentai ir dalis tų, kurie rengia informaciją grupiniams sprendimams. Pastaroji labai gausi: ją sudaro svarbiausi korporacijos vadovaujantys asmenys. Jai priklauso visi, kurie atiduoda specializuotas žinias ir talentą, ir suvienyta į grupes, darančias sprendimus. Tai ne menedžmentas, o vadovaujantis intelektas – įmonės smegenys. Galbraithas siūlo pavadinti šią organizaciją “tachnostruktūra”.

Kitoje vietoje jis vadina “technostruktūrą” žinių ir kvalifikacijos sąjungą, pakeitusią kapitalo valdžią.

“Technostruktūros” tikslai labai skiriasi nuo tų tikslų, kuriuos buvo užbrėžusi ankstesnė “verslinė” korporacija. Pirmiausiai ji išreiškianti ne asmeninius individualaus įmonininko interesus, o visuomenės, organizacijų ir individų interesų darnumą.

Grupiniai technostruktūros interesai sutampa su visuomenės interesais ir turi sutapti. Korporacijos tikslai turi būti suderinti su visuomenės interesais ir technostruktūrą sudarančių žmonių interesais. Taigi iš anksto deklaruojamas būtinumas, kad visuomenės tikslai sutaptų su technostruktūros keliamais tikslais.

Planavimas

Šiuolaikinės technikos sąlygomis rinka turėtų būti pakeista planavimu, kurį įgyvendina stambi korporacija, nustatydamą kainas ir diktudama jas pirkėjams. Planuojant pakeičiamos rinkos nustatytos kainos rinkos nustatytomis kainomis. Firma, tyliai bendradarbiaudama su kitomis firmomis, turi pakankamai jėgų kainų minimumui palaikyti. Subrendusi korporacija, atsižvelgdama į technostruktūros interesus planuoja, nustatydamą minimalias, o ne maksimalias kainas.

Pasak Galbraitho – kainos turi būti pakankamai mažos, kad būtų lengviau realizuoti prekes pirkėjams ir daugiau jų parduoti ir tuo pačiu pakankamai didelės, kad galima būtų finansuoti augimą ir patenkinti akcininkus. Subrendusi korporacija užtikrina kainų stabilumą. Viskas yra pajungta industrinės sistemos kontrolei. Rinka taip pat gali būti kontroliuojama. Šios kontrolės tikslas – padaryti priklausomus veiksmus tų, kuriems planavimo vienetai parduoda arba tų, iš kurių jie perka. Kad nebūtų nesusipratimų ir neaiškumų, Galbraithas pabrėžia, kad kainas korporacija nustato vienašališku, autoritariniu nutarimu ir prekės turi būti perkamos, ir parduodamos nustatyta kaina.

Galbraitho koncepcijos esmė ta, kad industrinė sistema ir viešpataujanti stambiausių korporacijų saujelė išsprendžia monopolijos ir konkurencijos problemą, rinką pakeičiant planavimu, monopolines kainas – minimaliomis, monopolinį pelną – minimaliu ir saikingu, atitinkančiu visuomenės, vartotojų ir gamintojų, pirkėjų ir pardavėjų interesus. Subrendusi korporacija pati kontroliuoja rinką – ne tik kainas, bet ir viską kas perkama, kad tarnautų ne monopolijų, o planavimo tikslams.

Technostruktūra ir valstybė

Daug dėmesio Galbraithas skiria technostruktūros ir šiuolaikinės subrendusios korporacijos santykiams su valstybe. Valstybės kišimasis į ekonomiką Galbraithas laiko automatiniu technikos pažangos rezultatu. Šiuolaikinė technologija lemia besiplečiančią valstybės veiklą rašo Galbraithas. Taigi, monopolijų ir valstybės santykių valstybinį reguliavimą jis, kaip ir visas kitas ekonomines šiuolaikinio kapitalizmo problemas pavaizduoja technologijos funkcijomis. Jo manymu industrinė sistema neįmanoma be technostruktūros ir valstybės valdžios sąjungos. Technostruktūra skirtingai nuo ankstesnės verslinės korporacijos nesanti priešiška valstybės kišimuisi į ekonomiką. Priešingai, ji suinteresuota, kad valstybė kištųsi į ekonomikos reguliavimą.

Technostruktūra, laikanti valstybe savo sąjungininke, ir valstybės politikos tikslus tapatinanti su savo tikslais. Valstybė garantuoja milžinišką paklausą subrendusios korporacijos gaminamoms prekėms, aukštą konjunktūrą, subsidijas mokslo tyrimams.

Paklausos reguliavimas ir planavimas, kuriuos įgyvendinanti valstybė, visiškai sutampa su subrendusios korporacijos interesais. Jau išnykusi ankstesnė neigiama verslinės korporacijos pažiūra dėl valstybės kišimosi į ekonomiką. Ją pakeitęs subrendusios korporacijos bendradarbiavimas su valstybe. Tuo pačiu technologija, skatinanti bendradarbiauti technostruktūra su valstybe, garantuojanti jai kaip privatinės įmonės savarankiškumą, autonomiją valstybės atžvilgiu. Ta pati technika užtikrina, kad valstybė nesikištų į korporacijos vidaus reikalus ir gyvenimą. Nuo išorinio valstybės kišimosi technostruktūrą saugo sudėtinga šiuolaikinė technologija ir paniniai sprendimai.

Literatūros sąrašas

1. A.Buračas, V.Česnulevičius. Politinė ekonomija ir ideologinės koncepcijos. Vilnius, "Mintis", 1998.
2. I.Dvorkinas, M.Volkovas, F.Ševiakovas. Šiuolaikinių buržuazinių ekonomistų teorijų kritika. Vilnius, "Mintis", 1974.
3. D.Budrys. Politinės ekonomijos raštų rinktinė. Vilnius, "Mintis", 1979.
4. R.Heilbroner. Didieji ekonomistai. Amžius, 1995.
5. John Kenneth Galbraith. The new industrial state. Third edition, revised, 1978.